

**CHOV OVCÍ NA HOSPODÁŘSKÝCH DVORECH
KNÍŽAT LICHNOVSKÝCH V HRADCI NAD MORAVICÍ
V I. POL. 19. STOLETÍ¹**

JAROMÍRA KNAPÍKOVÁ

The aim of the text is to get acquainted with the unique breeding of Merino sheep in Austrian Silesia on the property of the princes of Lichnov.

We attempted to grasp the chosen topic by studying the period literature and especially the documents of the Lichnov family archive, the Hradec Estate, including the cadastral funds deposited in the Provincial Archive of Opava. By the research we found out that Merino sheep of the mixed species of elektoral-negretti were, at the initiative of Prince Alois Lichnovsky and the efforts of the administrators Jan František Hilvety and Dedoviche, kept at three farm yards in Hradec nad Moravicí and its surroundings. The benefit of this work is putting the sheep breeding in Austrian Silesia into the context of sheep breeding in Prussian Silesia, Russia, Saxony and Australia. In the first third of the 19th century, the Merino sheep from Opava became a subject of considerable breeding and exhibiting interest, among others, of the Sheep Breeders' Association in Prague.

Key words: Lichnovsky; Merino sheep; Hradec nad Moravicí; Jan František Hilvety; Silesia.

Cílem studie je prezentace unikátního chovu merino ovcí na statcích knížat Lichnovských v Rakouském Slezsku. Zvolené téma jsme se v historickém kontextu pokusili uchopit studiem dobové literatury a především pramenů soustředěných v rodovém archivu Lichnovských, podkladů z produkce jejich velkostatku včetně fondů katastrální povahy deponovaných v Zemském archivu Opava. Neboť ač je zájem o kulturní dědictví tohoto slezského šlechtického rodu u odborné ale i laické veřejnosti trvalý, dosavadní historiografie se především soustředila na poznání aktivit knížat Lichnovských na poli evropské politiky a kultury. S tímto dluhem se tedy částečně vyrovnává projekt *Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století* zaměřený už ne na vnější souvislosti, ale vnitřní relikty činnosti Lichnovských přímo na jejich statcích ve Slezsku – architekturu, kultivaci parku a seznámení s lesním hospodářstvím včetně ambic zemědělsko-šlechtitelských. Z uvedeného vyplývá, že při studiu stanoveného problému jsme ve vztahu ke starší literatuře mohli čerpat ze slovníků, topografických příruček, hospodářských schematismů, ojediněle ze souhrnných materiálových prací slezských a moravských přírodovědců jmenovitě Johanna Gottfrieda Elsnera a Christiana d'Elverta.² Na šlechtitelské úspěchy Lichnovských před dvěma stoletími a přelom v chovu ovcí ve středoevropském prostoru nověji (2001) odkazuje kni-

¹ Tento článek vznikl jako dílčí výstup Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní kulturní identity (NAKI) – Ministerstva kultury České republiky. Kód projektu IDK:DF13P01OVV001. Název projektu: Kulturní krajina jako prostor pro společenskou reprezentaci a relaxaci vybraných aristokratických rodů v období od 17. do počátku 20. století.

² ELSNER, J. G.: *Die Schafzucht Schlesiens*. Breslau 1842; D'ELVERT, Ch.: *Geschichte der k. k. Mähr.-schles. Gesellschaft zu Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn 1870.

ha genetiků Rogera J. Wooda a Vítězslava Orla a v širším kontextu chovu ovcí ve Slezsku syntéza (2008) Kamila Rodana.³

Založení chovu ovcí roku 1801 knížetem Karlem Aloisem Lichnovským

Celosvětově proslulý chov ovcí ve Slezsku na svém hradeckém panství o rozloze 4342 hektarů (něm. Grätz, dnes Hradec nad Moravicí) založil Karel Alois II. kníže Lichnovský (1761–1814). Chov ovcí se v Hradci nabízel s ohledem na charakter místní přírody. Zdejší kraj byl pahorkatý, lesnatý tedy kamenitý, takže nebyl příliš úrodný. Základem stáda knížete Lichnovského se stalo 300 kusů merino ovcí ze španělského královského chovu v roce 1801, které získal darem pruský královský dvůr – odtud byly jako plemeno považovány za ovce saské. U některých ovcí se ale během dlouhé cesty ze Španělska do Pruska projeví ovčí neštovice. Proto byly v Prusku, než byly převezeny do pruského královského ovčince ve Frankendorfu, dány do karantény a až poté došlo k jejich dražbě. Polovinu z ovcí určených k prodeji vydražil budoucí pruský kancléř, kníže Karel August von Hardenberg a druhou část nabízených zvířat získal kníže Lichnovský.

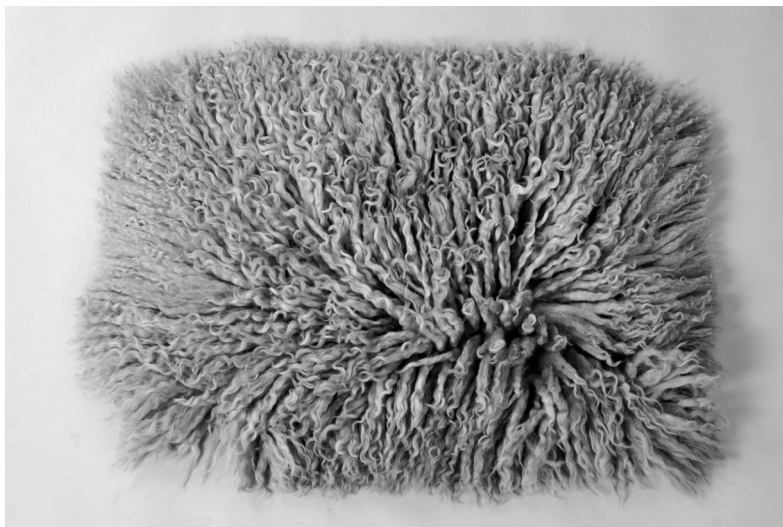
Kníže Karel Alois Lichnovský (1761–1814), autor: připsáno Josef Mathias Grassi, olej na plátně, kolem r. 1800, NPÚ, obrazová sbírka SZ Hradce nad Moravicí, inv.č. HM00599. Foto: Luděk Wünsch, 2006.

³ WOOD, R. J. – OREL, V.: *Genetic Prehistory in Selective Breeding: a prelude to Mendel*. Oxford 2001, s. 159; RODAN, K.: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848–1914 (Základní vývojové tendence)*. Ostrava 2008. Za upozornění na první z citovaných titulů děkuji prof. dr. Dušanu Uhlířovi, CSc.

Když ovce na panství Lichnovského doputovaly, byly pro ně na volném poli postaveny jednoduché světlé prkenicové kůlny, do kterých byly po pečlivém zvážení při druhé selekci umístěny ovce zdravé (těch byla většina) a odděleny ovce nemocné – 50 kusů se vrátilo zpět do Pruska, ale zbylé (přibližně 100 ovcí) se staly základem chovu Lichnovských. Z této vynikající rasy pak ve Slezsku vzešly ovce určené k dalšímu šlechtění a následnému chovu v jiných stádech a kníže za ně na aukcích ve Vídni dokázal získat i 600 až 1000 tolarů za jednu chovnou ovci.⁴

Evropský trh s vlnou nabyl významu po zušlechtění tzv. saských merinek vyšlechtěných ze starších ovcí darovaných do Saska Karlem III. Španělským v letech 1765, 1777 a tzv. slezských ovcí. Saské ovce označované též podle španělského Escorialu, kde byly původně chovány ovce-mi elektorálními byly též dříve importovány na statky rakouského císaře do Holíče v Horních Uhrách a Mannersdorfu v Rakousku. Cílem Marie Terezie, která nechala ovce v roce 1777 dovézt, bylo, aby dávaly dostatek jemné vlny na látku, z které se šily uniformy pro četné války 18. století. Chovné berany pak výhodně nabízela rakouské šlechtě.⁵

Právě rakouské merinky negrettiho typu (do Rakouska byly dovezeny ze stád hraběte Negrettiho) z Holíče a Mannersdorfu Lichnovský dosud choval v pruském Slezsku v Chuchelně a Borutíně. Knížete napadlo tyto malé ovce subtilní konstituce zkřížit s novými silnými a zdravými jedinci s bohatou vlnou z druhé zásilky ovcí pocházejících ze Španělska. Takto Lichnovského merinky nabyly zkřížením na konci prvního desetiletí 19. století jiného charakteru vlny i na první pohled zjevných změn v exteriéru – nyní byly vysoké a statné postavy a vlna, která byla zároveň pevná i jemná jim délkou vytvářela záhyby až kapuci kolem krku a těla. Vlna též pokrývala dolní končetiny, ovce měly klenutou stavbu těla a temně růžovou barvu kůže. Vyšlechtěná zvířata, která též odborná literatura označuje přívlastkem mestická ovce, měla důležitou schopnost přizpůsobit se místním přírodním podmínkám.⁶

Vyčíněná ovčí kůže z chovu ovcí knížete Lichnovského, NPÚ, sbírka přírodnin SZ Hradce nad Moravicí, inv. č. HM7078. Foto: Luděk Wünsch, 2006.

⁴ Čerpáno z prezentační publikace panství Die Majoratsherrschaft Kuchelna und Allodherrschaft Grätz. Ratibor 1903.

⁵ Heslo Ovce. in: Ottův slovník naučný, XVIII. Praha 1902, s. 1002–1003.; http://cs.wikipedia.org/wiki/Chov_ovce [3. 2. 2017]

⁶ ELSNER, J. G.: *Die Schafzucht*, c. d., s. 360–371 – RODAN, K.: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848–1914*, c. d., s. 110.

Lichnovského ceněné chovné slezské ovce pak v letech 1805–1815 dosáhly takové proslulosti až světového věhlasu (30 000 ks merinek bylo prodáno do ciziny – Francie, Uher, Polska, Ruska, z Ruska pak zprostředkovaně až do Austrálie), že překonaly produktivitu staršího saského chovu.⁷ Do Austrálie se též merinky dostaly prostřednictvím návštěvy evropského kontinentu australskými farmáři Jamesem Atkinsonem (1795–1834) a Hannibalem Hawkinsem Macarthurem (1788–1861).⁸ Oba představitelé Australské zemědělské společnosti, jinak majitelé farem o rozloze 607 a 405 hektarů, spolu v roce 1826 navštívili Sasko, aby nákupy posílili svůj chov ovcí. Prohlédli si více chovů až je nakonec v Gerbstedtu nad očekávání zaujaly velké merinky s dlouhou a neobyčejně jemnou vlnou generála Augusta Wilhelma von Leyser dovezené z Opavska ze stáda knížete Lichnovského a své poznatky tito významní australští badatelé a obchodníci s vlnou v roce 1828 publikovali v *Australian Quarterly Journalu*.⁹

Hospodářský správce Jan František Alfons Hilvety

Pro šlechtitelství kníže Karel Alois Lichnovský získal zdatného pomocníka, dosavadního opavského obchodníka Jana Františka Alfonse Hilvetyho (1768–1834), jehož poslal studovat do Mödlingu u Vídně na zemědělskou akademii. Nový hospodářský správce Hilvety úspěšně spojil rozvahu hospodáře se spekulativností obchodníka. Ve dvacátých letech dokázal zachytit a využít konjunkturu. Prodával chovná zvířata (zejména plemenné berany, jichž bylo v poměru k ovcím ve stádu jedna čtvrtina) a čím více rostl počet kupců tím více zvyšoval cenu Lichnovského slezských ovcí.¹⁰

Výjimečný úspěch, který vstoupil do dějin slezského zemědělství, dále znamenal prodej celého stáda několika stovek ovcí a padesáti beranů ruskému caru Alexandrovi I. pro statek v Carském Selu a na panství ruského ministra zahraničí Nesselrodeho u Oděsy před vánocemi 1820 u příležitosti takzvaného Opavského kongresu evropských politiků, které pak ze Slezska do Ruska doprovodil na tři roky „propůjčený“ odborný personál.¹¹ Hilvety si podržel neomezený vliv na řízení ekonomických záležitostí knížete a zvláště nad prodejem ovcí, který vynášel obrovské sumy, až do roku 1830. Po jeho odchodu do penze v Opavě (v Opavě se Hilvety dary zasloužil o nedlouho předtím založené přírodovědné gymnaziální muzeum – dnes považované za nejstarší muzeum na našem území) nastoupil na místo hospodářského správce von Dedovich, který u Lichnovských řídil prodej ovcí, ale vlastní chov ovcí převzal knížecí hospodářský rada Neumeyer. Jedná se již o 30. léta 19. století a éru III. knížete Lichnovského, Eduarda (1789–1845). Dedovich¹² si dokázal udržet důvěru, co se týče prodeje a zajišťování návštěv zájemců o ovce ve Slezsku i po skonu knížete Eduarda u Felixe IV. knížete Lichnovského (1814–1848).¹³

⁷ Viz též tzv. Knurova kronika – Zemský archiv Opava (dále ZAO), fond Velkostatek Hradec, inv. č. 42.

⁸ <http://adb.anu.edu.au/biography/macarthur-hannibal-hawkins-2388> [30. 6. 2017]

⁸ <http://adb.anu.edu.au/biography/atkinson-james-1726> [30. 6. 2017]

⁹ O cestě australských chovatelů do Saska též WOOD, R. J. – OREL, V.: *Genetic Prehistory in Selective Breeding: a prelude to Mendel*. Oxford 2001, s. 159.

¹⁰ Die Fürstlich Lichnowskyschen Fideicommissgüter. In: TRIEST, F.: *Topographisches Handbuch von Oberschlesien*. Breslau 1865, s. 687–703.

¹¹ REUTER, H.: *Der Kongress zu Troppau*. Zeitschrift für Geschichte und Kulturgeschichte Österreichisch-Schlesiens, 1916, 11, s. 62.

¹² Správce se v korespondenci s Felixem Lichnovským podepisoval von Dedovich, ale dvůr pojmenovaný po něm v pruském Slezsku se nazýval Dedowitzhof.

¹³ Viz odkaz Felixe Lichnovského na von Dedoviche v odpovědi na žádost o vystavení chovných ovcí knížete v Prusku – ZAO, fond Rodinný archiv Lichnovských (dále RA Lichnovských), karton 9, sign. B XIX 11.

O Eduardu Lichnovském se díky práci jeho úředníků psalo jako o majiteli početných, proslulých stád a byl považován za významného obchodníka s vlnou. Viz též jeho korespondence z roku 1826 vedená s moravským zemským hejtmánem Antonínem Bedřichem hrabětem Mitrovským a jmenování Eduarda Lichnovského korespondenčním členem Moravskoslezské vědecké společnosti pro rozvoj vlastivědy a zemědělství v Brně 7. ledna 1828.¹⁴ Lichnovského stáda podle retrospektivní informace (1870) historika společnosti Christiana d'Elverta čítala přibližně 20 tisíc ovcí. Knížete Lichnovského d'Elvert uvádí jako prvního v seznamu vůdčích osobností moravskoslezské vědecké instituce – chovatelů ovcí z řad pozemkových magnátů vedle hraběte Haugwitz, Dauna, Wrby a Bartensteina.¹⁵ (Nevíme, ale proč zde d'Elvert neodkazuje na druhý slezský velkochov ovcí hrabat Larisch-Mönnichů v Raduni a Bravanticích, který se nacházel v sousedství hradeckého panství.) Zájem o informace o chovu na slezských panstvích měli také v Čechách, proto se ani ne do dvou let 20. 11. 1829 Eduard Lichnovský stává čestným členem Spolku chovatelů ovcí v Praze. Knížecí ovce byly též vystavovány hospodářskými spolky v Prusku – v květnu 1845 v Berlíně a Postupimi.¹⁶ Přes tyto prestižní akce a členství v odborných šlechtitelských institucích, ale ve vztahu k chovu ovcí za Eduarda Lichnovského začaly ve Slezsku převažovat náklady nad výnosy. Mohly za to všeobecné změny – s rostoucím objemem konkurenční produkce uherské, haličské, australské i vlny anglické cena vlny postupně klesala až na polovinu, úpadek chovu také zapříčinilo extrémní sucho roku 1834 a v menší míře skutečnost že Eduard Lichnovský, který se ve Slezsku nacházel spíše nahodile (upřednostňoval své historické badatelské zájmy a cesty po Evropě) chov zcela předal do rukou placených sil (vrchním hradeckého panství byl za něj u poddaných neoblíbený Ignaz Schaschetzky).¹⁷ Ostatně tři roky po skonu Eduarda Lichnovského došlo ke zrušení roboty a k osvobození poddaných od robotní povinnosti na jaře a na podzim stříhat panské ovce.

Konjunkturu chov ovcí u Lichnovských zažíval v letech 1814 až 1841, kdy knížecí úředníci prodali 14 tisíc ovcí v hodnotě 949 tisíc tolarů (!) a v nejlepším roce 1825 z něj kníže získal 92 tisíc tolarů.¹⁸ Přímá úměra není možná, ale je zřejmé, a všeobecně se o tom ve společnosti vědělo, že právě z těchto příjmů Lichnovští mohou vést život kulturních mecenášů a udržovat nákladný životní styl.

Hospodářské dvory Hanuschahof, Strankahof a Niederhof

Na hradeckém panství byly ovce drženy na třech dvorcích, mimo jiné na severním okraji kopce Hanuše ve stejnojmenném dvoře Hanuschahof (podle polohy se mu též říkalo Horní Dvůr, v Hradci měl číslo popisné 24). Podle jednotlivých plánů těchto tří dvorů, jež jsou uloženy v Zemském archivu v Opavě ve fondu Velkostatek Hradec, byl Hanuschahof nejmenší.¹⁹

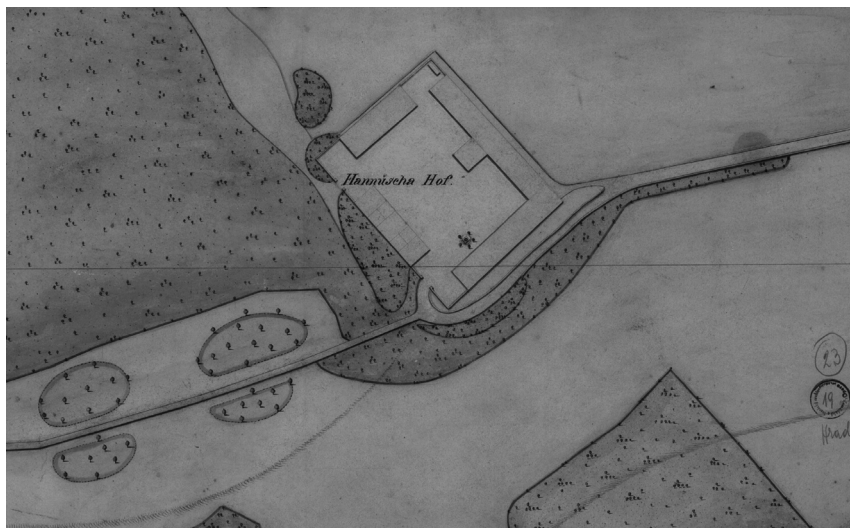
¹⁵ D'ELVERT, Ch.: *Geschichte der k. k. Mähr.-schles. Gesellschaft zu Beförderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde*. Brünn 1870, s. 339.

¹⁶ ZAO, fond RA Lichnovských, inv. č. 963, sign. C III 19.

¹⁷ O neúspěšném hospodaření knížete Eduarda viz též UHLÍŘ, D.: *Slezský šlechtic Felix Lichnovský. Poslední láska kněžny Zaháňské*. Praha–Litomyšl 2009, s. 20–21. Přehled úředníků hradeckého panství uveřejněn v přehledové publikaci Schematismus der k. k. Mährisch-schlesische Gesellschaft zur Behörderung des Ackerbau, der Natur und Landeskunde, Brünn 1842, s. 198.

¹⁸ TRIEST, F.: *Topographisches*, c. d., s. 703.

¹⁹ ZAO, fond Vs Hradec, inv. č. 812 – plán hospodářského dvora Stránka je označen II., Hanuša III. a nakonec dvorec v Brance IV. Je pravděpodobné, že uvedení autora nákresů i datace byly původně uvedeny na titulním listu citované plánové dokumentace – listu s plánem hradeckého zámku, ten byl ale bohužel zcizen.

Mapa se zachycením budovy hospodářského dvora Hanuschahof, kolem r. 1850, ZAO, fond Vs Hradec, inv.č. 812. Foto: Petr Havrlant, 2014.

Dochované plány nejsou datovány, nicméně odpovídají situaci v Hradci a Brance zakreslené na indikačních skicích Stablního katastru z roku 1836.²⁰ Hanuschahof takřka čtvercového půdorysu zaujímal rozlohu (když převedeme odkazy na tehdy používané sáhy a stopy na dnešní metry) 71,5×65 metrů. Po stranách dvou vjezdů do dvora se nacházely místnosti, které obýval hajný a dráb. Boky dvorce v podstatě vyplňovaly dva ovčince a jeden chlév s černou zvěří, neboť od nařízení císaře Josefa II. byla černá zvěř striktně držena v ohradách. Větší ovčinec měl rozměry 53,5×11 metrů; menší zaujímal 32×11 metrů – před ním bylo možno nabrat vodu ze studny. Na Hanuši nechyběla rozlehlá stodola (55×11m), komora, skladiště a několik sklepů.

Pod ostrožnou hradeckého zámku u řeky Moravice byl dále založen mladší dvůr nazývaný Stránka (Strankahof), v Hradci měl číslo popisné 29. S Hanuschahofem a vzdálenějším dvorem v obci Branka (Niederhof) jej spojovala společná cesta. Dvůr na Stránce byl větší než Hanuschahof (limitovaný přírodním terénem), měl půdorys lichoběžníku, ale zároveň plnil více funkcí – sloužil také jako zámecké zahradnictví. Vodu pro zde ustájené krávy, tažné osly, černou zvěř a koneckonců i ovce ve dvou ovčincích, nosil obslužný personál z blízké řeky, Strankahof totiž překvapivě neměl studnu. Z legendy historického plánu dvorce vyplývá, že byl budován postupně – v mladším křídle vznikly byty drába, hlídačů a zahradníka spolu s mladším (větším) ovčincem o rozměrech 44×11 metrů. Původní ovčinec postavený rovnoběžně s řekou Moravicí měl na Stránce pouhých 20×11 metrů. Po obvodu byl tedy Strankahof větší než Hanuschahof, ale prostory s ovci zde byly menší. Za zdmi dvora Stránka přímo naproti mostu k zámeckému ostrohu byly dodatečně postaveny tři oranžerie pro pěstování ananasů a palem.

²⁰ ZAO, fond Stablní katastr slezský, indikační skici, karton 6, inv. č. 19 (Branka u Opavy) – Tamtéž, karton 26, inv. č. 101 (Hradec nad Moravicí).

Budova ovčince hospodářského dvora na Stránce, stav v roce 2017. Foto: Petr Havrlant, 2017.

Konečně nejstarší již od středověku v písemných pramenech doložený Dolní dvůr (Niederhof) se rozkládal v katastru sousední obce Branky (dnes Branka u Opavy) po pravé straně cesty z Hradce do Opavy. Existence panského dvora byla pro Branku významná, celá historie obce s ním byla provázána. Měl rozlohu 420 ha a to i s cestami a kopcem, který byl původně jen porostlý křovím a trním a teprve když se počet místních obyvatel zvýšil, v roce 1823 kopec vymýtili, kamení vykopali a pozemek na kopci rozparcelovali na role. Uvedenou trať pak v Brance nazývali Kopaninou. Ke dvoru též původně patřil pozemek na pravém břehu řeky Moravice tzv. Maršovec. Obdobně jako na Kopanině také zde se nejprve rozkládaly ovčí pastviny, až později byl Maršovec směnou pozemků přeměněn v ornou půdu braneckých obyvatel. K tomuto pozemku totiž dvůr neměl pro neexistenci mostu přístup (dříve byly dvorské pozemky celistvé, ale protože řeka změnila své řečiště – nové koryto dvorský pozemek rozdělilo). Když za panování Josefa II., došlo v obci k číslování domů, měla Branka 31 čísel a dvůr měl číslo poslední.²¹

Když se podíváme na obdélníkový půdorys dvorce na plánu uloženém u písemností velkostatku (autorka textu jej odhaduje na 20. léta 19. století) je zřejmé, že branecký ovčinec byl ze tří dvorců Lichnovských v rakouském Slezsku největší – podle připojené legendy plánu měřil takřka 81×12 metrů a nacházel se hned u vstupu do Dolního dvora (od komunikace se dvory Stránka a Hanuše). S ovčincem logicky sousedil byt ovčáka (vedle chlévu s divokými prasaty) a před ním byly k obsluze ovcí k dispozici studna a oválný rezervoár s vodou. Co se týče velikosti Dolního dvora – jen jeho největší stodola, která představovala pravé křídlo dvorce, na délku měřila 127 metrů. Je tedy zřejmé, že Dolní dvůr v Brance byl dvakrát větší než dvůr na hradeckém kopci Hanuša. Součástí jeho hospodářství byl také kravín (se 68 metry na délku byl menší než místní ovčinec) s čeledníkem, koňské a oslí stáje, kůlna s povozy a kanceláře hospodářských úředníků včetně bytu nájemce mlékárny a poklasného. Dvůr v Brance spravoval šafář, který měl byt ze stra-

²¹ Mimo jiné čerpáno z kronik obcí hradeckého panství uložených ve Státním okresním archivu Opava, fond Archiv obce Branka, inv. č. 19. – Tamtéž, fond Archiv obce Hradec, inv. č. 27.

ny vjezdu do dvora od cesty Opava-Hradec. V levém dolním rohu dvora se dále nacházela spilka, dřevník pro pivovar i pálenice. Zeď Dolního dvora také chránila ovocný sad.

Podle místopisce Faustina Ense činila rozloha zemědělské půdy na Hradeckém panství v polovině 30. let 19. století 15 jiter zemědělské půdy, 75 jiter luk, 29 jiter lesů a stav dobytka: 23 koní, 14 volů, 41 krav, 1200 ovcí. Tyto souhrny se zřejmě vztahovaly ale jen k jednomu ze tří dvorců Lichnovských v rakouském Slezsku. Podle Ense bylo v největším Dolním dvoře v Brance u Opavy chováno 25 koní, 46 volů, 110 krav a 1000 ovcí. Na 126 ovcí Ens dále odkazoval v Benkovicích. V Březové spočítali 72 ovcí, 201 ve Větrkovicích a 100 kusů měli v Jančí.²² V těchto obcích hradeckého panství se pravděpodobně ale jednalo „jen“ o soukromé chovy poddaných, o kterých též píše místní kronikáři. Poddaní po 4 dny v týdnu zatíženi pravidelnou službou na panském totiž svou půdu nestačili obdělávat a vzniklý úhor raději nechali spásat ovce. Někteří zdejší hospodáři vlastnili stádo i o 30 hlavách dobytka.²³ Místní chov ovcí sekundárně ovlivnil rozvoj soukenického cechu (k roku 1800 v Podolí 40 a v Hradci pracovalo 40 soukeníků, kteří vlnu předli a dále tkaním zpracovávali doma) a v Brance dokonce v roce 1838 vznikla manufakturní přádelna s 20 stavy vyrábějícími z ovčí vlny až 700 centů příze ročně.²⁴ Pro úplnost Karel Lichnovský chov ovcí přenesl i na své zbylé državy v pruské části Slezska jmenovitě na panství Chuchelná.

Zánik chovu na Hradecku v 60. letech 19. století a zemědělská činnost v pozůstalých dvorech

Zrušení robotních povinností sekundárně postihlo místní soukeníky (poslední z nich se odstěhovali do Hranic). Jako první po roce 1848 zanikl dvůr na Hanuši, když byly jeho pastviny zalesněny. Údajně poslední hradecký ovčák Jakub Stošek, který pak žil na Podolí (dnes součást města Hradce nad Moravicí) v domě číslo popisné 125, ale úplně nepřišel o svou živnost. Nevíme sice, nakolik si péčí o ovce u Lichnovských přišel, ale někde ovčáci získávali odměnu ve výši jedné sedminy produkce zvířat.²⁵ Až do konce století se na něj místní obraceli, když potřebovali ošetřit dobytek, který uměl léčit, ale fungoval i jako úspěšný ranhojič Hradečanů. Už jeho otec Jakub na panství pracoval jako ovčák a žena Julie rozená Vašková pocházela z místní tkalcovské rodiny.²⁶

Z chovné sezóny 1854, 1855 se nám dochovala kniha, kde bylo zaznamenáno 42 transakcí za prodej ovcí v celkové hodnotě 17 tisíc zlatých, byť se jedná o přehled z Chuchelné, orientačně nám může posloužit i pro odbyt ovcí z Hradecka. Dovídáme se odtud, že ovce od Lichnovských v polovině 19. století putovaly ze Slezska do německého Hamburku, do Vídně, do Finkensteinu v Kraňsku či do Uher na statky švagra knížete Lichnovského hraběte Adolfa Viczay nebo hraběte Louise Szechenyi. Byly dodány, ale i do bezprostřední blízkosti Chuchelné – do Rohova na Krnovsku, Tworkówa na Ratibořsku, Krzepic v Horním Slezsku, do Opolska na panství Golkowice, Kolanowice, Radoszowy či Weissak nebo do Haliče na panství Radlow.²⁷

²² ENS, F.: *Das Oppaland*. Wien 1835, s. 258.

²³ Otázku jak fakticky chov ovcí u nás na venkově v minulosti probíhal zodpověděl BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010.

²⁴ PRASEK, V.: *K dějinám řemesel ve Slezsku*. Program českého gymnázia v Opavě, 1898, číslo 10, s. 32; VAŠEK, F.: *Z kroniky Chvalíkovské na doplnění Praskovy topografie*. Věstník Matice opavské, 1925–1926, 31–32, s. 47–50.

²⁵ BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. c. d., s. 237.

²⁶ SONNEK, L.: *Jak se žilo v Hradci nad Moravicí na počátku 20. století podle vzpomínek Karla Škrobánka*. Hradec nad Moravicí 2003, s. 44. Podle matricy Podolí (ZAO, fond Sbirka matrik, sign. HR-I-10, fol. 101) se jednalo o Jacoba Stoška, který se 28. 9. 1858 oženil s Julií Vaškovou, dcerou místního tkalce.

²⁷ ZAO, fond RA Lichnovských, inv. č. 659 pProdej ovcí pro rok 1854–1855 Chuchelná.

Chov ovcí a beranů můžeme na majorátu vysledovat do šedesátých let 19. století. Jako zpeřčení dětství svých dětí je vnímala a na jaře za jehňaty je vodila kněžna Marie Croy-Lichnovská.²⁸ Tehdy ale chov ovcí ve Slezsku (vzhledem ke skutečnosti, že na trhu zcela převládala levnější importovaná vlna ze zámoří) začal být výrazně nerentabilní a tak se jej Lichnovští v souladu s dobovými trendy v zemědělství v Rakouském Slezsku zcela vzdali. Tuto skutečnost názorně dokládají dobové statistiky: zatímco na konci šedesátých let 19. století se ještě počet ovcí v Rakouském Slezsku pohyboval okolo 73 tisíc kusů (v opavském politickém okrese se jich nacházelo 18 tisíc) na počátku 80. let dosahoval pouhých 33 233 kusů ovcí a to ještě s ohledem na specifickou zemědělskou půdu na Těšínsku (a na Opavsku jen 4206 kusů a k roku 1890 jen 194 ovcí!).²⁹

Dvorce Lichnovských zde radikálně přešly na chov hovězího dobytka, který však v hodnocení vedení panství nebyl zdaleka tak lukrativní jako někdejší chov ovcí. A proto, že ceny masa a mléka chovného skotu nepovažovali za dostačující, hospodářské dvory (Dolní v Brance a Stránku u řeky) na řadu let pronajali. Dolní dvůr si konkrétně podle moravsko-slezského schematismu panství, statků a cukrovarů z roku 1890 pronajal Hermann Gossel.³⁰

Po smrti nájemce hospodaření raději opět převzala knížecí správa – cílem nového vedení mimo jiné bylo zaházení škod z neúrodného roku 1891 a snaha spravovat pozůstalé dva dvorce tak, aby se dostavily jisté nekolísavé výnosy. Ukázalo se, že jsou skoro na celé hospodářské ploše potřebné drenáže, nutné zkypření zkrustovatělé půdy stájovým hnojivem a s tím spojené přiměřené rozmnožení stavu dobytka, upotřebení vhodných umělých hnojiv, prostřídání nových plodin, rozmnožení tažných sil, zřízení čeledníku a vhodného chlévu (na jejich stavbu se posléze vynaložilo 810 tisíc 780 marek).³¹

Zemědělské hospodářství Lichnovských se v rakouském dílu Slezska na počátku minulého století jen omezilo na Dolní dvůr v Brance a v porovnání s výsledky na pruskoslezských statcích zde nebyly příznivé poměry. Zajištění dělníků bylo nesnadné a drahé a tak tuto potřebu hradecký velkostatek pokrýval haličskými dělníky. Zdejší produkty kromě mléka měly nižší cenu, tudíž hlavní pozornost byla soustředěna na chov mléčného dobytka. Různí pastýři, ale během dlouhé řady let platili jen nepatrný nájem (podle odvodu daní sotva 5 zlatých za jitro) a naproti tomu nezaznamenali žádné významné úspěchy. Po smrti posledního nájemce v květnu 1901 byla knížecí správa před vypršením nájemní doby donucena převzít hospodaření do vlastní režie. Všechny zanedbané budovy se musely opravit, pole byly převzaty zpět z větší části neobdělané, proto byly co nejrychleji obdělány 120 potahy a potřebným zemědělským náradím zapůjčeným z Chuchelné. Kupoval se nový dobytek, pole se drenážovaly, byly položeny nové cesty a vodní příkopy. Konkrétně podél Moravice a v lesních údolích byly louky opatřeny rozlehlým zavlažovacím systémem. Na tento účel, aby se hospodářství dalo do řádného stavu, byly vynaloženy náklady ve výši 150 tisíc marek. Přesto byly výsledky zemědělského podnikání ve vlastní režii v prvních dvou letech na hradeckém panství nevýznamné a teprve v roce 1903 začaly pole dávat lepší výnos.

Chov dobytka se zde poté omezil na mléčný dobytek. Mladé dojné krávy a býčci byli koupeni na Moravě, v chovu krav proslulé oblasti Novojičínska. Byly z nich vychovány kvalitní jalovice, které se v létě volně živily na pastvě. Krávy nechal statek krýt východofrískými býky. Stav dobytka v Brance činil 223 kusů. Obdělávaná pole k roku 1903 čítaly 72 ha pšenice, 31 ha žita, 45 ha ječmene, 12 ha ovsa, 51 ha cukrovky, 28 ha brambor, 67 ha píce (jetele) a 163 ha

²⁸ JUNG, J.: *Deník Marie Lichnovské (1860–1862)*. Slezský sborník 2016, 114, č. 1, s. 63.

²⁹ RODAN, K.: *Dějiny zemědělství v Rakouském Slezsku v letech 1848–1914*. c. d., s. 111–112.

³⁰ Neuester Schematismus der Herrschaften, Güter und Zuckerfabriken in Mähren und Schlesien, Brünn 1890, s. 220.

luk. Poté co byly majetky Lichnovských ve dvacátých letech 20. století umenšeny pozemkovou reformou také Dolní dvůr byl rozparcelován mezi zemědělce a zbytkový statek Dolní dvůr byl přidělen Hospodářskému družstvu v Opavě.³² Jak již bylo uvedeno, jeho pozůstatky jsou po pravé straně silnice z Opavy do Hradce při vjezdu do Branky stále patrné a dnes jeho historii připomíná stejnojmenný místní název.

Obdobně v roce 1919 si hradecká obec najala od velkostatku polnosti ve výměře 20ha za roční nájem 2013 Kč pod Hanuší, nájem měl platnost do roku 1925, kdy se očekávalo, že na základě zákona ze dne 16. 4. 1919 budou státem zabrány a místní polnosti budou rozparcelovány mezi zemědělce.

Stejně tak měla obec Podolí v prozatímním nájmu část panské Mariánské louky pod zámkem o výměře 4 ha. Část místní lokality se dodnes nazývá Stránka. Tam, kde se nacházel dvůr Hanuše, se v současnosti na západním svahu stejnojmenném vrchu můžeme zorientovat podle studny v roce 2012 obnovené místním odborem Matice slezské, jež se původně nacházela za vstupem do dvorce, u menšího ovčince.³³

Závěrem

Článek *Chov ovcí na hospodářských dvorech knížat Lichnovských v Hradci nad Moravicí v I. pol. 19. století* se soustředil na průběh nejslavnější etapy rozvoje ovčáctví u nás tzv. období zlatého rouna³⁴ na úrovni konkrétní provincie – Slezska respektive v mikro měřítku panství Hradec. Podařilo se shromáždit informace, odkud pocházely chovné ovce zakládající další etapu ovčáctví v rakouské monarchii, kdo byli jejich šlechtitelé a chovatelé. Odpovídá také na otázku, kde byly slezské ovce v období největšího zájmu o ně vystavovány, kam byl směřován jejich prodej. Čtenář se blíže seznámí s historickými podmínkami chovu merino ovcí ve Slezsku a památkami, které chov ovcí na Hradecku dosud připomínají.

PhDr. Jaromíra Knapíková
Ústav historických věd
Filozoficko-přírodovědecká fakulta
Masarykova třída 343/37
746 01 Opava
Česká republika
e-mail: jaromira.knapikova@fpf.slu.cz

³¹ Die Majoratsherrschaft, c. d., s. 3–19.

³² SOKA Opava, fond AO Podolí, inv. č. 54. Kronika obce Podolí.

³³ <<http://www.ichradec.cz/infocentrum/ohlednuti-do-minulosti>> [7. 11. 2012]

³⁴ Viz též přehledová literatura k chovu ovcí u nás ŠTOLC, L. a kol.: *Chov hospodářských zvířat. Chov skotu, ovcí a koní*. Praha 1999; HORÁK, F. a kol.: *Ovce a jejich chov*. Praha 2007. Otázku jak fakticky chov ovcí u nás na venkově v minulosti probíhal zodpověděli BERANOVÁ, M. – KUBAČÁK, A.: *Dějiny zemědělství v Čechách a na Moravě*. Praha 2010.